

Izendegi hau gauzatzeko erabilitako irizpideak

Esku artean duzuen *Euskal Deituren Izendegia* gauzatzeko erabilitako irizpide nagusia deiturak idazkera akademikoari egokitzea izan da, baina Batzordeak ez du grafia aldaketa hutsean gelditu nahi izan. Izan ere, euskarak mendeetan zehar eskas izan duen ofizialtasunaren ondorioz beste hizkuntzek aldaketa handiak sortarazi dituzte gure deituretan eta, hau jakinik, bidezko iruditu zaio aldaketa horiek, neurri batean bederen, atzera bere "onera" -honela mintza badaiteke- ekartzen saiatzea.

Guztiz ere, sarritan ezinezko gertatzen da egungo egunean gure inguruko erdarek eragindako aldaketa eta desbideratze maiz sakon eta handiak lehengora ekartzea, batzuetan arrazoi linguistikoengatik -aspaldiko dokumentazioa ez ezagutzeagatik, deitura baten etimologia zein den ez jakiteagatik, edo biengatik-, besteetan soziologikotzat edo soziolinguistikotzat jo daitezkeen bestelako arrazoiengatik -deiturek nolabaiteko estratifikazio maila erakusten dute, nahiz estratifikazio hori askotan berri baino berriagoa den-.

Bestalde, anitzetan ez dago jakiterik aldaketa bat gure inguruko erdarek eragin duten edo euskara bera izan den haren bultzatzaile. Hor daude adibidez, *Akarreta*, *Biorlegi*, *Berrueta* eta *Faguaga* ondoan *Akerreta*, *Beorlegi*, *Berroeta* eta *Fagoaga* dutenak. Honelakoetan aukera biak eman dira ontzat.

Deituren egokitzea ez da nolana egin; burutara erakartzeko lan eta ikerketa sakon eta zehatzak egin dira, hiru iturri nagusi hauek erabili direlarik:

1. Koldo Mitxelenaen *Apellidos Vascos* maisu lana.
2. Euskal onomastikaren inguruko beste hainbat liburu.
3. Bi urtez bi bekadunek burututako lan zabala, deiturak, oikonimoak eta maiz egungo euskaldunen testigantzak biltzen dituenak.

Gauza jakina da euskal deiturak egokitzeko orduan Hegoaldean, eskuetarutzen den arazorik handienetako bat -handiena ez bada- gaztelaniak falta dituen txistukarien tratamenduari dagokiona dela. Esate baterako, *Betolatza* deitura antzina *Betolaça* idazten zen, baina gero gaztelaniak ebakera afrikaria galdu zuen, eta aurrerago *ç* grafema baztertu, aipatu deitura hori *Betolaza* idazten hasi zelarik, jatorrizko afrikaria isladatu gabe.

Iparraldeko deiturez den bezainbatean, gauza ezaguna da frantsesak euskal txistukariak emateko arazo handiak izan dituela eta dituela, euskal [] eta [s] soinuak, esaterako, sistematizazio handirik gabe, **s**, **ss**, **c** edo **ç** grafemen bidez aditzera ematen direla. *Izagirre* deitura, konparaziorako, *Isaguirre*, *Issaguirre* eta *Içaguirre* idatzi izan da.

Aipa daitezkeen beste grafema arazo emaile bat **j** (eta **g**, **e** eta **i**-ren aurrean) dugu, Hegoaldean, jakina den bezala, [x] ebakitzen dena, erdal erara. Soinu hori euskaraz [š], [j] edo [] da kasu askotan, eta egoera hau kontutan harturik, erdal grafiazko *Múgica* eta *Mendeja*, *Muxika* eta *Mendexa* eman dira, eta *Gojenola* eta *Ojanguren*, *Goienola* eta *Oianguren*, euskaraz dagokien bezala.

Puntu honetan kontutan hartu beharra dago gaztelaniaz [], [š] > [x] aldakuntza fonetiko burutu zela, eta honen ondorioz -nahiz geroago- **j** eta **g** (**e** eta **i**-ren aurreran bigarren hau, esan bezala) grafemak orokortu zirela, jatorriz soinu sabaiaurreko igurzkari ahoskabe edo ahostuna zuten hitzetan, franko zabaldua zegoen **x** grafemaren kaltetan.

Esan beharrik ez dago deitura hauen guztien jatorrian dauden toponimoen eta oikonimoen tokian tokiko ebakera zein den ikertu dela, burututako aldaketari oinarri sendoa ematearren. Adibidetzat Markina-Etxebarriko **Atzorin** baserrian iturburu duen **Azorín** eta jatorriz Leioako **Arauka** baserrikoa den **Arauca** deiturak aipa daitezke, edo Gipuzkoan eta Nafarroan oso zabaldurik dagoen **Goya**.

Euskaltziandiak Bergaran 1978ko Biltzarraren ondotik hartutako bosgarren eta seigarren erabakiei jarraikiz, deituren egokitze honetan ez dira kontutan eduki, bustidurari eta aspirazioari dagokienez, euskara baturako eman diren arauak, eta euskalkien nortasuna errespetatu da.

Hurbileko hainbat hizkuntzatan antzeko jokabidea segitzen da, zenbait aldiz idazkera arautuarekin bat ez datozen aldaerak ere gordetzen direla: *Navascués / Navasqües* (sic), *Dublanc / Dublang* edo *Schmid / Schimitt / Schmidt*.

Ahozko lekukotasun biziak erabakitzaileak izan badira ere askotan, jakina da deiturak eta oikonimo-toponimoak estuki loturik dauden arren ez direla erabat gauza bera, eta hau dela eta, adibidez, *Cenarruza*, *Egúzquiza* eta *Lazcano* deiturak *Zenarrutza*, *Eguzkitza* eta *Lazkano* eman dira, *c--> z* edo *c*, *qu--> k*-ren moduko aldaketa grafiko soilez gainera -nahiz aurreko biei dagokienez ebakieran ere aldaketa baden- txistukarien egokitzea ere burutu delarik, jatorrizko afrikariei atxikiz, baina herriak eta baserriak izendatzen dituzten egungo *Ziortza*, *Euzkitze* edo *Lazkao*-ra itzuli gabe. Horrela bada, deituren eta maizkara hauen iturburu diren oikonimo-toponimoen arteko oreka gorde nahi izan da egokitzea burutzerakoan, azken horien ebakera aintzat hartuz, baina deituraren estratifikazioa ere gordez.

Lan esparrua Euskal Herri osoa izan da, baina Iparraldeko deitura gutxi samar sartu dira. Izan ere, datuak lortzeko izan diren zailtasunak ez ezik, Ipar Euskal Herriko deiturek nozitu duten itxuraldatze sakonak ere horretara eraman du batzordea. Horrez gain, euskarak bertan ordaindik ofizialtasunik ez duenez gero, eskaerak bakanak izan dira.

Irizpide zehatzak:

1) Euskal deituratzat, edozein hizkuntz jatorritakoa izanda ere, Euskal Herrian sustraitu dena jo da, nahiz esku artean duzuen lehen liburuki honetan euskal jatorrikoak ez diren gehienak agertzen ez diren.

2) Iturri amankomuneko aldaera desberdinak zeuden-zeudenean gorde dira, batera bildu gabe, tartean aldaketa grafiko arbitrariarik edo sasi-etimologiarik ez bazen. Horrela *Garitaonandia/Garitaonaindia*-ren kasuan aukera biak eman dira, baina ez *Uribeetxebarria/Uribeetxeberria*-ren moduko batean, bigarren forma lehenaren aldaera berria baita.

3) Hainbat euskal deituratan -Iparraldekoetan bereziki- aurkitzen dugun eta iturburutzat *de* preposizio erdarazkoaren aglutinazioa den D' edo D- kendu da: *Dapesteguy--> Apeztegi*, *Daranaz--> Aranatz*, *Durruty-->Urruti*.

4) Hasierako bokala galdu den kasuetan forma biak proposatu dira gehienetan -jatorrizkoa (toponimian, oikonimian edo antroponimian bizirik dagoena) eta hasierako bokala falta duena, lehentasuna aurrenekoari emanez: *Recalde--> Errekalde / Rekalde*, *Respaldiza--> Arespalditza / Respalditza*, etab.

5) Euskaratik kanpoko eraginari zor zaizkion soinu aldaketak eta horren bidez sortutako formak atzera, beren jatorrizko erara, ekarri dira. Horretarako, sorburu izan dituzten lekuizenen gaur egungo euskal ebakera ikertu da: adibidez, *Ixurko*, *Lexartz*, *Kerexeta*, *Muxika*, etab. eta ez *Ijurko*, *Lejartza*, *Kerejeta*, *Mujika*, etab.

6) Lekukotasuna, toponimo edo oikonimoa, segurua denean, edota etimologia garbia denean, erdarak ez dituen txistukari afrikariak berreskuratu dira: *Eguzquiza--> Eguzkitza*, *Icaza--> Ikatza*, *Imaz--> Imatz*, *Oscosz--> Oskotz*, *Pagaza--> Pagatza*, etab.

7) S eta Z grafemak jatorriz bakarra den deitura baten bi aldaeratan azaltzen direnean, egungo lekukotasuna edo etimologia argia bada, batera bildu dira: *Apesteguy / Apeztegui --> Apeztegi*. Hala ere, euskalkien usadioak gorde dira, *Basterretxea* deitura bizkaierazkoan adibidez. Deitura baten jatorria euskalki anitzekoa denean, *Gastañaga* kasu, aukera biak eman dira (*Gaztañaga / Gastañaga*), beti ere jatorrizko ebakerrari lehentasuna emanez.

8) Ozenen (n,l,r) ondoko igurzkariak afrikatu dira. Dena den, afrikatu gabeko formak ere onartu dira, baldin eta deitura sortu den eskualdeko euskaldunek afrikatu gabe ebakitzen badute, *Aransolo* adibidez. Deitura baten jatorria euskalki anitzekoa denean, *Arzubia* kasu, aukera biak eman dira (*Artzubia / Arzubia*), beti ere idazkera hedatuenari lehentasuna emanez.

9) Bustidura, edo bustidurarik eza, bere horretan utzi da: *Ilarregi / Illarregi, Egino / Egiño,...*

10) Iparraldeko deituretan agertzen den *h*-a gorde da: *Arhalde, Hegi, Zelhai...* baina, agertzen ez denean, ez da horren berreskurapen etimologikorik egin.

11) H-dun deitura batzuetan hasierako grafema hori hitz barrura eraman da (*Hualde--> Uhalde, Huarte--> Uharte*) iturburu duten toponimoekin lotze aldera. Aldaketa hau egiteko, deituretan agertzen diren *h* horiek garai batean gaztelaniaz idatzitako dokumentazioan *Valde, Varte* ez irakurtzea zutela helburu hartu da kontuan.

12) Itxuraz frantsesaren eraginez aldatu diren dardarkariak berreskuratu dira, jatorria argia bada: *Agoreta--> Agorreta, Bordagarray--> Bordagarai*.

13) *Patronimikoa + de + toponimoa* duten deituretan bi hurrenkera desberdin onartu dira: erdal hurrenkera lehenbizi eta euskal jatorrikoa -Nafarroan ongi dokumentatua- bigarrenik. Esaterako: *Díaz de Cerio--> Díaz de Zerio / Díaz Zerioko, López de Abechuco--> Lopez de Abetxuko / Lopez Abetxukoko, Martínez de Eulate--> Martínez de Eulate/Martinez Eulateko*, etab. *Deitura + de + toponimoa* egitura dutenetan ere, aukera bi eman dira, *Sarría de Echebarri--> Sarria de Etxebarri / Sarria Etxebarriko*.

14) Tarteko marra bakarrik deitura jatorriz oinetxe desberdinen batuketaren ondorio denean onartu da. Horrela *Lezama-Legizamon* eman da, baina ez *Gazaga-Etxebarria, Gazagaetxebarria* baizik.

15) *Valcarlosen* modukoak, hau da, euskaldunek erabiltzen dituzten euskal izenen ordain erdaldunak, bere garaian erabakiko dira.

16) Bi bilakaera paralelo nozitu dituzten etimoetan oinarritutako deiturak -jatorria herri izenetan dutenak (*Erronkari / Roncal, Nabaskoze / Navascues*, e.a.)- aurrerago aztertuko dira banan-banan, oraingoan alde batera utzi baitira honelakoak ere.

17) Azken bokalaren galtzea jasan duten deiturak - Iparraldekoak gehienbat: *Bidart, Indart,...*-lan honen hurrengo argitarapenean aztertuko dira.

Mikel Gorotxategi Nieto
Onomastika batzorde idazkaria